

NEEXECUTAREA CONTRACTULUI ÎN DREPTUL FRANCEZ

Aurel BĂIEŞU,
doctor în drept, conferenţiar universitar (USM)

SUMMARY

The importance of knowing the bases of the French civil law in general and the regulations in relation to contracts in particular lies in the following: (i) such law is often appointed as the applicable law to commercial agreements with business partners from France – such relationships are subject to a constant growth and diversification; (ii) the French law has influenced to a certain extent (which is hard to be overestimated) the civil laws of a great many countries in the world – a number of national civil codes have been conceived following the French model. During the last couple of years a group of most reputable French lawyers have proceeded to the revision of the title "Obligations" of the Civil Code. In the present article we have considered both the regulations in force and the guidelines of the above-mentioned project in regards to the non-execution of the contract.

Generalităţi

Necesitatea cunoaşterii de către participanţii la relaţiile comerciale internaţionale a legislaţiilor străine în materia dreptului contractelor este determinată de mai mulţi factori. Instrumentele de uniformizare a dreptului comerţului internaţional nu oferă o reglementare globală şi exhaustivă a marii varietăţi de raporturi ce se nasc în cadrul schimbului internaţional de mărfuri şi servicii. Astfel, în domeniul vânzărilor internaţionale de mărfuri, uniformizarea realizată de Convenţia de la Viena din 11 aprilie 1980 asupra contractelor de vânzare internaţională de mărfuri (CVIM) este doar parţială. În domeniul prestării serviciilor şi efectuării lucrărilor (transporturi, construcţii, asigurări, servicii bancare, servicii în domeniul proprietăţii intelectuale etc.) în general nu există instrumente de uniformizare a relaţiilor contractuale de genul CVIM, reglementările puţinelor convenţii internaţionale în materiile vizate având un caracter fragmentar. Drept consecinţă, contratelor în domeniile în cauză li se va aplica un anumit drept naţional, fie în virtutea alegerii făcute de părţi în baza principiului autonomiei de voinţă – *lex voluntatis***,** fie în virtutea desemnării dreptului naţional în cauză în calitate de lege aplicabilă contractului – *lex contractus,* în baza regulilor pertinente ale dreptului internaţional privat.

Importanţa cunoaşterii bazelor dreptului civil francez, în general, şi a reglementărilor în materia contractelor, în special, rezidă atât în faptul că acest drept este deseori desemnat în calitate de lege aplicabilă contractelor comerciale cu partenerii de afaceri din Franţa, relaţii ce se află în permanentă creştere şi diversificare, cât şi în faptul că dreptul francez a influenţat într-o măsură, greu de supraapreciat, legislaţiile civile ale multor ţări din întreaga lume; un şir de coduri civile naţionale sunt concepute după modelul francez.

Conceptul de neexecutare a contractului

În dreptul francez neexecutarea contractului în sens larg – *l'inexécution du contrat,* ca noţiune uniformă, înglobează toate formele posibile de nerespectare a contractului. Termenul „neexecutare" este utilizat pentru desemnarea faptului de a nu onora în orice mod o obligaţie născută din contract; neexecutarea presupune nu numai lipsa totală sau parţială a executării, dar şi executarea defectuoasă, atât sub aspectul calităţii, cât şi al termenului. Neexecutarea include atât nerespectarea unei obligaţii principale, cât şi a unei obligaţii accesorii.

În cadrul noţiunii de neexecutare în sens larg se evidenţiază unele categorii particulare: a) lipsa executării – *défaut d'exécution* şi întârzierea în executare – *retard dans l'exécution;* b) neexecutarea totală – *inéxecution totale* şi neexecutarea parţială – *inéxecution partielle***.** Importanţa practică a acestor clasificări se manifestă sub diferite aspecte.

a) *Lipsa executării***,** totală sau parţială, este atunci când debitorul omite să-şi execute obligaţia, dând naştere dreptului creditorului la *daune-interese*

*compensatorii***,** iar atunci când executarea este efectuată cu *întârziere* – apare dreptul creditorului la *daune-interese moratorii***.**

b) Distincţia dintre *neexecutarea totală* şi cea *parţială* nu coincide cu cea precedentă; astfel, lipsa executării poate fi parţială, iar întârzierea în executare poate privi obligaţia în întregime. În ceea ce priveşte deosebirea dintre neexecutarea totală şi cea parţială, s-a arătat că ea este „mai mult psihologică decât matematică"; problema se pune de a şti dacă obligaţia neexecutată este accesorie sau esenţială în intenţia contractanţilor.[1] În funcţie de faptul dacă neexecutarea este totală sau parţială, suma daunelor-interese, evident, variază. De asemenea, rezoluţiunea este exclusă în cazul neexecutării parţiale; dacă ceea ce a fost executat lasă să subziste o cauză suficientă a angajamentului celeilalte părţi, partea lezată poate pretinde doar daune-interese.

De menţionat că neexecutarea defectuoasă este tratată ca o neexecutare (totală sau parţială).[2]

În dreptul francez noţiunea de „neexecutare a contractului", ca noţiune generică, se divizează în două tipuri:

- neexecutarea culpabilă – *défaillance contractuelle, manquement contractuel*[3] sau, altfel spus, neexecutarea imputabilă debitorului[4] *şi*

- neexecutarea datorată unei imposibilităţi[5] – neexecutarea neimputabilă debitorului[6].

1. Neexecutarea contractului imputabilă debitorului

Acest tip de neexecutare este atunci când nu există vreo situaţie de imposibilitate şi părţile sunt ţinute să respecte „legea contractului"; în virtutea art. 1134 al Codului civil francez, „convenţiile formate legal ţin locul legii între cei care le-au încheiat". Potrivit dreptului francez, în cazul în care cocontractantul nu îşi îndeplineşte obligaţiile sale în împrejurări ce îi sunt imputabile, creditorul are la îndemână o serie de sancţiuni.

Sancţiunile neexecutării contractului

Creditorul poate invoca excepţia de neexecutare (a), apoi creditorul dispune de o opţiune de bază: ori să urmărească executarea contractului, în natură (b) sau prin echivalent sub formă de daune-interese (c), ori să ceară pe cale judecătorească rezoluţiunea contractului (d), eventual însoţită de daune-interese. Pentru a realiza aşa mijloace ca executarea silită în natură, executarea prin echivalent sau rezoluţiunea, creditorul trebuie, în principiu, să-l pună pe debitor în întârziere (e). Aceasta este schema consacrată de dreptul francez în ceea ce priveşte ansamblul de sancţiuni pentru neexecutarea contractelor sinalagmatice (dar nu şi a celor unilaterale, cărora excepţia de neexecutare şi rezoluţiunea nule sunt aplicabile).

a) ***Excepţia de neexecutare.*** Potrivit unei definiţii date de ilustrul savant francez René Cassin, excepţia de neexecutare **(***exceptio non adimpleti contractus***)** este regula în virtutea căreia într-un raport obligaţional sinalagmatic fiecare din părţi nu poate cere de la cealaltă parte executarea angajamentelor sale, dacă din partea sa ea nu execută sau nu oferă executarea propriilor sale angajamente (*„dans tout rapport synallagmatique obligatoire, chaque partie ne peut réclamer de l'autre l'exécution de ses engagments, si de son côté elle n'exécute pas ou n'offre pas d'exécuter ses propres engagements")*.[7] Codul civil francez nu consacră această regulă într-o prevedere generală. Excepţia de neexecutare îşi găseşte aplicaţiile în diferite reglementări speciale: în materia depozitului (art. 1948), schimbului (art. 1704), locaţiunii (art. 1749), vânzării (art. 1612 în folosul vânzătorului şi art. 1653 în folosul cumpărătorului). Însă, jurisprudenţa franceză a recunoscut în mod general în toate materiile acest drept al creditorului de a suspenda executarea obligaţiilor sale contractuale atâta timp cât nu a primit executarea obligaţiilor debitorului.

b) ***Executarea silită în natură.*** Potrivit unei opinii dominante în doctrina franceză, dreptul la executarea în natură a obligaţiilor contractuale **(***ad ipsam rem***)** constituie efectul direct al principiului forţei obligatorii a contractului enunţat în art. 1134 alin. (1) C. civ. fr. Mai multe dispoziţii ale acestui Cod autorizează în mod explicit instanţa de judecată de a pronunţa executarea silită în natură. Astfel art. 1184 alin. (2), care se referă la toate obligaţiile contractuale, dispune că „partea faţă de care angajamentul nu a fost executat are alegerea de *a sili cealaltă parte să execute convenţia***,** atunci când executarea este posibilă sau să ceară rezoluţiunea acestei convenţii cu daune-interese". De asemenea, art. 1143, care se referă la obligaţiile de a nu face, afirmă că „creditorul are dreptul de a cere ca totul ce a fost făcut prin contravenţie la angajament să fie distrus…" În acelaşi context se înscrie şi art. 1228 referitor la clauza penală, potrivit căruia „creditorul, în loc să ceară pedeapsa stipulată contra creditorului care este în întârziere, *poate urmări executarea obligaţiei principale*". La aceste prevederi ale Codului civil se adaugă art. 1 alin. (1) al Legii din 9 iulie 1991 asupra reformei procedurilor civile, care dispune că orice creditor poate, în condiţiile prevăzute de lege, să-l oblige pe debitorul său, care nu şi-a onorat obligaţiile, să şi le onoreze.

În dreptul francez creditorul unei obligaţii neexecutate sau executate defectuos are, în principiu, opţiunea de a alege între executarea obligaţiei în natură sau executarea prin echivalent. Însă, această opţiune nu este posibilă întotdeauna; obligaţiile de a da, de a face, sau de a nu face nu sunt supuse în această privinţă aceluiaşi regim. Dacă obligaţiile de a da, în special cele ce se referă la o sumă de bani, pot fi, de regulă, obiectul unei executări silite în natură, atunci pentru obligaţiile de a face sau a nu face soluţia este diferită: art. 1142 prevede că „orice obligaţie de a face sau de a nu face se transformă în daune-interese, în cazul neexecutării din partea debitorului". Această prevedere, care este o aplicaţie a regulii *nemo precise cogi ad factum* (nimeni nu poate fi forţat să facă ceva prin constrângere), are menirea să protejeze libertatea individuală.

Este de menţionat că jurisprudenţa franceză a redus considerabil aplicarea prevederii enunţate mai sus, astfel încât executarea în natură se exclude doar atunci când este împiedicată de o imposibilitate materială sau morală, fie din cauza caracterului personal al obligaţiei, fie din cauza necesităţii utilizării contra debitorului a unor mijloace care atentează la libertatea personală. Astfel, interzicerea muncii forţate nu permite sancţionarea demisiei incorecte sau nelegitime a unui salariat prin a-l obliga să prelungească executarea contractului de muncă.[8]

c) ***Executarea prin echivalent (daunele-interese)***

Atunci când creditorul urmăreşte executarea prin echivalent a unei obligaţii contractuale, debitorul va plăti o sumă de bani, având ca scop să-l despăgubească pe creditor pentru neexecutarea, executarea defectuoasă sau tardivă a obligaţiei, această sumă fiind denumită în dreptul francez „daune-interese" **(***dommage-intérêts***).** Regula generală privind daunele-interese este consacrată în art. 1149 C. civ. fr., care dispune că debitorul, care a cauzat prin neexecutarea contractului un prejudiciu cocontractantului său, este ţinut să-i repare pierderile suportate **(***damnum emergens***)** şi câştigul de care acesta a fost lipsit **(***lucrum cessans***).** Principiul reparării integrale a prejudiciului nu este însă absolut. O excepţie vizează prejudiciul indirect: debitorul este ţinut să repare doar prejudiciul suportat de cealaltă parte „care este rezultatul imediat şi direct al neexecutării convenţiei" (art. 1151 C. civ. fr.). Altă excepţie rezultă din art. 1150: în afară de cazul în care neexecutarea este datorată dolului său, debitorul este obligat să repare numai prejudiciul „care a fost prevăzut sau care a putut fi prevăzut la încheierea contractului".

Daunele-interese pot să înlocuiască cu titlu principal prestaţia neexecutată, fie să completeze alte sancţiuni: rezoluţiunea, excepţia de neexecutare, executarea silită în natură.

În doctrina franceză au fost purtate discuţii controversate referitor la natura răspunderii contractuale şi la locul ei în sistemul sancţiunilor. Una dintre problemele-cheie abordate în cadrul acestei discuţii rezidă în următoarele: acordarea daunelor-interese constituie o executare prin echivalent sau o modalitate de reparare a prejudiciului?

Potrivit unei opinii majoritare în doctrina franceză, noţiunea de „executare prin echivalent" este identică cu cea de „răspundere contractuală", aceasta fiind o varietate a răspunderii civile, care se aplică în cazul în care prejudiciul a fost cauzat prin neexecutarea sau executarea defectuoasă a unui contract. Prin această origine a prejudiciului răspunderea contractuală se deosebeşte de cea delictuală, sau extracontractuală. În Codul civil francez în vigoare sursele ce reglementează cele două categorii de răspundere îşi au sedii diferite. Reglementările privind răspunderea delictuală sunt concentrate în art. 1382-1386. Cele referitoare la răspunderea contractuală sunt dispersate în diferite compartimente privind contractele speciale (art. 1641 şi urm., art. 1721 şi urm., art. 1788 şi urm., art. 1927 şi urm., art. 1991 şi urm. etc.), sau în teoria generală a contractului (art. 1142, 1145, 1184) şi reunite cu mai multă sau mai puţină rigoare în art. 1146–1155, formând secţiunea intitulată „Daune şi interese rezultând din neexecutarea obligaţiei" care se găseşte în Capitolul „Efectele obligaţiilor". După cum se vede, ideea unui regim unic al răspunderii contractuale şi al celei delictuale îi era străină legiuitorului francez din 1804.

O opinie diferită a fost expusă de Ph. Remy care a contestat însăşi noţiunea de „răspundere contractuală", pe care a calificat-o ca „un concept greşit". El a încercat să demonstreze că, în spiritul Codului civil francez, daunele-interese datorate în caz de neexecutare reprezintă un mod de plată forţată a obligaţiei şi nu repararea unu prejudiciu cauzat nejustificat. Trecerea de la un concept la altul s-a produs la sfârşitul secolului al XIX-lea, când schema răspunderii delictuale a „deformat" regimul contractului. Ph. Remy pledează pentru revenirea la conceptul original al răspunderii contractuale, care are unica funcţie – executarea silită a contractului.[9]

Această concepţie este împărtăşită şi de Ph. Le Toulet, care afirmă că neexecutarea contractului nu dă dreptul la reparare, ci numai la executarea prin echivalent. În opinia acestui autor, există o singură formă a răspunderii civile – răspunderea delictuală.[10]

O altă opinie este susţinută de aşa autori ca G. Viney şi Ch. Larroumet. Astfel, în lucrările sale G. Viney a răspuns într-un mod pertinent, atât în

plan teoretic, în particular istoric, cât şi în plan practic, criticilor formulate contra conceptului de răspundere contractuală, argumentând dreptul la existenţă a acesteia.[11]

La rândul său, Ch. Larroumet califică ca fiind „eretică" opinia, potrivit căreia „indemnizarea creditorului unei obligaţii contractuale neexecutate sau executate defectuos nu ar fi asigurată printr-o răspundere civilă, ci printr-o executare prin echivalent care nu ar avea nimic comun cu răspunderea civilă". Autorul în cauză susţine că această opinie nu corespunde deloc dreptului pozitiv, în special unei tradiţii jurisprudenţiale îndelungate, începând cu sec.XIX; expresia „executare prin echivalent" nu este altceva decât răspunderea pentru neexecutarea obligaţiilor contractuale.[12]

În acelaşi timp, Ch. Larroumet militează în favoarea unităţii răspunderii civile. Ambele categorii de răspundere au aceeaşi funcţie şi acelaşi obiect – repararea prejudiciului cauzat, nefiind relevant faptul dacă acest prejudiciu rezultă sau nu din neexecutarea unei obligaţii contractuale. Legislaţia modernă, atât a Franţei, cât şi a altor ţări, a tins în mai multe situaţii să unifice regimul celor două categorii de răspundere pentru a asigura victimei unui prejudiciu drepturi identice, indiferent dacă victima este sau nu creditor în virtutea unui contract. Ca exemplu serveşte o lege din 19 mai 1998 (art. 1386-1 şi urm. C. civ.), care a unificat regimurile răspunderii pentru prejudiciile cauzate prin produsele defectuoase: producătorul este responsabil pentru prejudiciul cauzat prin defectul produsului său indiferent de faptul dacă este sau nu legat printr-un contract cu victima.[13]

d) ***Rezoluţiunea.*** Potrivit art. 1184 alin. (2) C. civ. fr., dacă una din părţile contractului sinalagmatic nu execută obligaţia asumată, cealaltă parte poate cere instanţei de judecată rezoluţinea contractului pentru neexecutare. Prevederile privind rezoluţiunea contractului se găsesc în paragraful 3 „Despre condiţia rezolutorie" al secţiunii „Despre obligaţiile condiţionale". Această amplasare a prevederilor în cauză este determinată de faptul că legiuitorul francez din 1804 a pus ca fundament juridic al rezoluţiunii pentru neexecutare concepţia, conform căreia „condiţia rezolutorie este întotdeauna subînţeleasă în contractele sinalagmatice, pentru cazul în care una din cele două părţi nu îşi va onora angajamentul" (art. 1184 C. civ. fr.), soluţie contestată constant în doctrina franceză modernă.[14]

Rezoluţiunea poate fi cerută întotdeauna, chiar dacă contractul prevede şi alte sancţiuni în caz de neexecutare. Stipularea unei clauze penale vizând neexecutarea contractului nu aduce de plin drept la renunţarea creditorului la dreptul său de rezoluţiune.[15]

Pentru exercitarea rezoluţiunii este necesară, în principiu, intervenţia autorităţii judecătoreşti: art. 1184 precizează că „contractul nu este rezolvit de plin drept" şi că „rezoluţiunea trebuie să fie cerută în justiţie". Rezoluţiunea poare fi pronunţată doar atunci când neexecutarea în acelaşi timp este imputabilă debitorului şi este gravă. Judecătorul dispune de o putere de apreciere în ceea ce priveşte gravitatea neexecutării. El poate acorda debitorului „un termen conform circumstanţelor", care este o varietate a termenului de graţie şi care nu va putea fi reînnoit. Judecătorul poate decide că, în cazul neexecutării în termenul acordat, rezoluţiunea se va produce în mod automat.

Pentru a evita necesitatea unei acţiuni în justiţie, părţile contractante pot insera în contract o clauză rezolutorie, prevăzând cazurile în care rezoluţiunea se va produce de plin drept, fără a fi necesară intervenţia instanţei judecătoreşti. Art. 1184 C. civ. fr. nu se opune validităţii unor asemenea clauze care autorizează libertatea contractuală.

În literatura de specialitate s-a relevat că rezoluţiunea judiciară „moştenită" din vechea filosofie a legiuitorului din 1804, bazată pe principiul forţei obligatorii a contractului, nu corespunde ideologiei contemporane preocupate de eficienţa economică. Durata procedurii judiciare, care îl impune pe creditor să aştepte prea mult timp pronunţarea rezoluţiunii, a determinat înclinarea spre rezoluţiunea unilaterală. Soluţia în cauză a fost consacrată în multe sisteme juridice naţionale (art. 1605 C. civ. al Quebecului, art. 267 din Cartea 6 a C. civ. olandez), precum şi în Principiile UNIDROIT referitoare la contractele de comerţ internaţional (Principiile UNIDROIT – art. 7.3.2 şi în Principiile Dreptului European al Contractelor (PDEC) – art. 9. 303). Deşi jurisprudenţa franceză recentă admite în anumite condiţii rezoluţiunea unilaterală (într-o hotărâre a Curţii de Casaţie din 13 octombrie 1998 s-a statuat că „gravitatea comportamentului unei părţi a contractului poate justifica cealaltă parte să-i pună capăt în mod unilateral pe riscul său"[16]), această soluţie nu a fost legiferată în dreptul pozitiv.

În literatura de specialitate au fost relevate unele lacune ale reglementărilor în vigoare privind rezoluţiunea. Astfel, art. 1184 C. civ. fr. nu precizează condiţiile de aplicare a rezoluţiunii, nu prevede nimic referitor la calificarea neexecutării ca temei de rezoluţiune, limitându-se la formula mult prea

generală: „dacă angajamentul nu a fost executat…" Soluţia franceză, în acest sens, este în decalaj cu prevederile altor legislaţii (de ex., a Germaniei) şi cu cele cuprinse în instrumentele de drept uniform (Principiile UNIDROIT, PDEC), care admit rezoluţiunea în cazurile unei „neexecutări esenţiale".

Rezoluţiunea este tradiţional concepută ca având efect retroactiv. Doctrina şi jurisprudenţa au creat o variantă – rezilierea – care operează numai pentru viitor. Însă, legea nu precizează explicit criteriul de distincţie între rezoluţiune, ca desfiinţare totală a contractului cu repunerea părţilor în situaţia iniţială **(***restitutio in integrum***),** şi reziliere, ca desfiinţare parţială cu efecte numai pentru viitor. De asemenea, Codul civil nu reglementează modul de organizare a restituirilor ca efect al rezoluţiunii.

e) ***Punerea în întârziere*.** În doctrina franceză, prin punerea în întârziere se înţelege „un act prin care creditorul ordonă debitorului executarea obligaţiei, atunci când aceasta nu a fost executată benevol la momentul cuvenit"[17], „o interpelare prin care creditorul îi dă de ştire debitorului unei obligaţii scadente că aşteaptă plata acesteia".[18] Este vorba de un „avertisment" ce aminteşte debitorului despre obligaţia sa, traducând cu o anumită solemnitate voinţa creditorului de a obţine executarea: acesta poate fi un act emis de executorul judiciar, o scrisoare recomandată sau chiar o scrisoare simplă în termeni neechivoci, dar nu şi o vizită făcută de creditor debitorului.[19]

Regula privind punerea în întârziere a debitorului rezultă, în special, din art. 1146 C. civ. fr., potrivit căruia „daunele-interese sunt datorate numai atunci când debitorul este în întârziere de a-şi îndeplini obligaţia". Cu toate că regula evocată se referă doar la daune-interese, obligaţia de punere în întârziere există de cele mai dese ori şi în cazul aplicării altor sancţiuni pentru neexecutarea contractului.

În literatura de specialitate s-a făcut deosebire între punerea în întârziere orientată spre executarea obligaţiei (situaţia cea mai frecventă) şi punerea în întârziere în cazurile în care această formalitate vizează mai mult constatarea neexecutării obligaţiei de către debitor. Prima categorie a punerii în întârziere (orientată spre executare) deschide o etapă nouă în derularea obligaţiei, consolidând efectele sale obligatorii; pe când cea de a doua categorie a punerii în întârziere (orientată spre neexecutare) încheie o perioadă în care executarea era posibilă, pentru a putea valorifica consecinţele carenţei executării. Aceste consecinţe pot fi diferite: rezoluţinea pentru neexecutare, aplicarea unei clauze rezolutorii sau a unei clauze penale, executarea prestaţiei de către un terţ, sau rezilierea contractului încheiat cu un cocontractant aflat într-o procedură de colectivă (în situaţia de insolvabilitate).[20]

2. Neexecutarea contractului neimputabilă debitorului

În dreptul francez, sancţiunile pentru neexecutarea contractului nu se aplică în cazul imposibilităţii executării obligaţiilor. Chiar dacă neexecutarea cauzează debitorului prejudicii, debitorul nu poate fi condamnat la repararea lor dacă activitatea lui nu a stat la originea acestei neexecutări. La fel, creditorul unei obligaţii neexecutate sau executate defectuos nu poate să ceară rezoluţiunea pe cale judiciară a contractului şi nici să invoce o clauză rezolutorie, dacă neexecutarea este datorată unei cauze străine. Potrivit art. 1147 C. civ. fr., debitorul nu va putea fi condamnat la plata daunelor-interese, dacă va justifica că „neexecutarea provine dintr-o cauză străină care nu poate să-i fie imputată şi nu este nici o rea-credinţă din partea sa". Dreptul francez consacră trei categorii ale cauzei străine: a) forţa majoră, b) fapta unui terţ şi c) fapta creditorului.

a) ***Forţa majoră*.** Art. 1148 C. civ. fr. dispune că „nu este loc pentru daune-interese atunci când, în rezultatul unei forţe majore sau al unui caz fortuit, debitorul a fost împiedicat să dea ori să facă ceea la ce era obligat, sau a făcut ceea ce îi era interzis". Forţa majoră este un eveniment străin activităţii debitorului care face executarea obligaţiei contractuale imposibilă. Această imposibilitate trebuie să fie definitivă sau cel puţin durabilă; nu poate fi considerat caz de forţă majoră un eveniment care face doar temporar imposibilă executarea.[21]

Pentru ca imposibilitatea executării să constituie cauză exoneratoare de sancţiunile pentru neexecutare, în particular forţă majoră, jurisprudenţa franceză tradiţională cere să fie întrunite trei condiţii: evenimentul trebuie să fie irezistibil (sau insurmontabil), imprevizibil şi extern activităţii debitorului.

Caracterul irezistibil al forţei majore înseamnă că debitorul nu este în măsură să-şi execute obligaţia din cauza unui eveniment contra căruia el nu poate face nimic. Dacă evenimentul poate fi surmontat, chiar dacă executarea ar deveni mai dificilă şi mai oneroasă, debitorul va suporta sancţiunile pentru neexecutare: nu există „forţă majoră financiară".[22] Irezistibilitatea se apreciază *in abstracto,* adică prin referinţă la ceea ce o persoană normal rezonabilă şi diligentă este în măsură să facă pentru a evita consecinţele unui eveniment a cărui survenire nu a putut s-o împiedice. Pentru aprecierea caracterului irezistibil al evenimentului se iau în considerare doar circumstanţe abstracte, aşa ca timpul, locul, evenimentele politice etc., dar nu şi aptitudinile sau calităţile personale ale debitorului.

Cât priveşte celelalte două caractere ale forţei majore – exterioritatea şi imprevizibilitatea, jurisprudenţa franceză a evoluat astfel încât aceste caractere sunt considerate ca subsidiare în raport cu irezistibilitatea. Pe de o parte, exterioritatea nu este o condiţie sistematică a forţei majore; în realitate, există situaţii în care exigenţa exteriorităţii este superfluă şi nu aduce nimic. Pe de altă parte, imprevizibilitatea nu poate fi luată în consideraţie decât în raport cu irezistibilitatea, adică previzibilitatea unui eveniment trebuie să permită de a evita survenirea lui sau de a înlătura consecinţele sale, altfel nu are nici un sens de a cere ca evenimentul să fie previzibil.[23]

b) ***Fapta unui terţ*** este privită ca o varietate a forţei majore, cu condiţia ca ea să fie irezistibilă, imprevizibilă şi ca debitorul să nu fie responsabil pentru ea (fapta prepusului debitorului nu este considerată ca faptă a unui terţ).

c) ***Fapta creditorului.*** Ca şi forţa majoră sau fapta terţului, fapta creditorului (victimei) aduce la exonerarea debitorului de sancţiuni din aceeaşi cauză: neexecutarea obligaţiei nu este imputabilă debitorului dacă prejudiciul îşi are originea în fapta creditorului. În funcţie de rolul cauzal al acestei fapte, exonerarea poate fi totală sau parţială. Fapta creditorului, culpabilă sau nu, exonerează în totalitate pe debitor dacă a fost cauza exclusivă a prejudiciului. În cazul în care există în acelaşi timp culpa creditorului şi cea a debitorului, debitorul va fi scutit parţial de sancţiuni, dar numai dacă fapta victimei constituie o culpă relativ gravă.[24]

Consideraţii privind sistemul în ansamblu

O trăsătură caracteristică a dreptului francez se manifestă prin faptul că se operează cu noţiunea de „sancţiune", ca consecinţă de drept a „delictului civil" care constituie neexecutarea contractului şi care implică ideea de culpă imputabilă părţii care nu şi-a executat obligaţiile. Prin această trăsătură, dreptul francez se deosebeşte de dreptul anglo-american **(***common law),* **c**are nu desemnează consecinţele de drept ale neexecutării contractului prin termenul „sancţiuni", ci oferă remedii **(***remedies***)** în cazul neexecutării sau executării defectuoase a contractului, încurajând iniţiativa părţii lezate de a „remedia" ea însăşi situaţia.[25]

Ca rezultat al unei asemenea abordări adoptate de dreptul francez este regula că, în general, consecinţele neexecutării contractului sunt pronunţate de instanţa de judecată. Hotărârea judecătorească este necesară atât pentru realizarea executării forţate, prin repararea în natură sau prin facultatea de înlocuire, cât şi pentru plata daunelor-interese sau rezoluţiunea pentru neexecutrare. De la regula generală fac excepţie situaţii ca: excepţia de neexecutare, facultatea de înlocuire sau rezoluţiunea unilaterală atunci când o clauză rezolutorie sau legea permite uneia din părţi să rezoluţioineze contractul în caz de neexecutare din partea cocontractantului.

O altă trăsătură caracteristică a dreptului francez este că nu există o ierarhie a măsurilor legale de care dispune creditorul lezat; toate sancţiunile se situează pe poziţie de egalitate.[26] Prin aceasta dreptul francez se deosebeşte de *common law***,** care privilegiază acordarea daunelor-interese, considerându-le ca fiind remediul obişnuit, iar executarea în natură – ca un remediu excepţional. În dreptul anglo-american situaţia respectivă a remediilor este o chestiune de principiu, pe când în dreptul francez este mai mult o chestiune de împrejurări: soluţia care este mai bine adaptată situaţiei va fi reţinută în definitiv.[27]

Cu toate acestea, nu poate fi negat faptul că teoria şi practica franceză sunt ataşate la ideea că obiectivul major este executarea contractului, ceea ce este demonstrat prin diverse soluţii legale şi jurisprudenţiale: controlul judecătoresc asupra gravităţii neexecutării ca condiţie a rezoluţiunii; necesitatea punerii în întârziere ca ultimă şansă acordată debitorului de a executa; recunoaşterea validităţii clauzei penale; refuzul la „teoria impreviziunii" **(***hardship***);** şi chiar terminologia care prezintă acordarea daunelor-interese ca o executare prin echivalent. Toate acestea sunt manifestări ale ataşamentului la principiul forţei obligatorii a contractului – *pacta sunt servanda* – „legea părţilor" (în termenii art. 1134 C. civ. fr. citat mai sus) trebuie să fie respectată la fel ca legea Parlamentului.[28]

În literatura de specialitate franceză au fost relevate un şir de carenţe în sistemul neexecutării contractului şi sancţiunilor acestei neexecutări, insistându-se asupra necesităţii de a fi operate modificările respective în lege. Astfel, rezoluţiunea este unica măsură prevăzută pentru ansamblul contractelor, alte măsuri fiind invocate în prevederi speciale dispersate, chiar dacă ele au fost generalizate de jurisprudenţă şi de practică în principii aplicabile tuturor contractelor sinalagmatice (de ex.: excepţia de neexecutare). În această ordine de idei, D. Talon, la fel ca şi alţi autori, pledează pentru o grupare a sancţiunilor puse la îndemâna creditorului obligaţiei neexecutate. Acesta nu va mai trebui „să se plimbe în cele patru colţuri ale manualelor pentru a descoperi diferitele posibilităţi pe care i le oferă legea". O prezentare unitară a sancţiunilor ar contribui mai propice la elaborarea unei teorii generale a neexecutării.[29]

Perspective

Francezii au un ataşament deosebit faţă de Codul civil din 1804, considerându-l un model ideal al legislaţiei civile[30], opinie împărtăşită şi de specialişti din alte ţări. Astfel, profesorul Ole Lando, preşedintele Comisiei pentru Dreptul European al Contractelor, susţine că Codul lui Napoleon este „cel mai important produs de export care a existat cândva în perioada modernă…, posedând întotdeauna o remarcabilă vitalitate".[31] După cum a demonstrat practica, numeroase soluţii din Codul lui Napoleon şi-au păstrat valoarea după două secole de aplicare. Altele însă, în special prevederile referitoare la obligaţiile contractuale, nu mai reflectă situaţia de fapt a dreptului francez. După cum se arată în literatura de specialitate, în materia teoriei generale a contractelor litera Codului a rămas, cu excepţia câtorva articole, nemişcată, atunci când spiritul lui a evoluat considerabil. Acest fapt este datorat în mare măsură doctrinei şi jurisprudenţei. Astfel, Curtea de Casaţie a procedat la „rescrierea" pe cale de interpretare a unor prevederi ale Codului care, pe parcursul anilor, au devenit total învechite, nefiind adaptate la evoluţiile sociale şi economice. Anume Curtea de Casaţie a inovat dreptul civil francez, implementând, în lipsa suportului textual precis, conceptele contractuale elaborate de doctrină şi practică. În aşa mod, a fost făcută distincţia dintre obligaţiile de mijloace şi cele de rezultat, s-au recunoscut clauzele privind răspunderea şi clauzele rezolutorii, a fost admisă rezoluţiunea unilaterală a contractului în caz de neexecutare, a fost enunţat principiul executării în natură a obligaţiilor de a face etc.

Reieşind din considerentele enunţate mai sus, recodificarea dreptului contractelor a devenit un imperativ al timpului, o condiţie necesară pentru a reda Codului civil statutul de drept comun. Modernizarea Codului civil, trebuie să aibă loc în viziunea juriştilor francezi, pe calea regrupării în cadrul său a esenţialului dreptului contractelor, „repatrierii" în Cod a regulilor în materia contractuală împrăştiate în alte coduri şi în jurisprudenţă.[32]

Ghidaţi de aceste obiective, un grup de juriști francezi dintre cei mai de vază, alcătuit în majoritate din profesori universitari, dar incluzând şi foşti înalţi magistraţi ai Curţii de Casaţie, sub conducerea profesorului emerit al Universităţii Paris II, Pierre Catala, au purces în februarie 2003 la elaborarea unui proiect de reformare a Titlului III „Despre obligaţii" a Cărţii a III-a (art. 1101– 386) şi a Titlului XX „Despre prescripţie şi despre posesie"(art. 2234–2281) al aceleiaşi Cărţi a Codului civil. Proiectul, care a fost remis Ministerului de Justiţie al Franţei la 22 septembrie 2005, cuprindea, în partea referitoare la contracte şi cvasicontracte, 424 de articole (faţă de 281 ale Codului existent, adică o majorare cu 50%).

Propunerile de reformă inserate în secţiunile IV („Despre executarea obligaţiilor", art. 1152–1156-1) şi V („Despre neexecutarea obligaţiilor şi despre rezoluţiunea contractului", art. 1157–160-1) se axează pe câteva linii directoare.[33]

a) ***Poziţionarea reglementărilor.*** Una dintre trăsăturile marcante ale proiectului este prezentarea mai sistematică şi mai coerentă a diferitelor sancţiuni pentru neexecutarea contractului. În special, suprimarea condiţiei rezolutorii ca fundament pentru rezoluţiune a permis plasarea acesteia în capitolul referitor la măsurile în caz de neexecutare, şi, respectiv, a făcut posibilă plasarea secţiunii privind neexecutarea (secţiunea V) după cea consacrată executării (secţiunea IV).

Pe de altă parte, este discutabilă omiterea din secţiunea privind sancţiunile pentru neexecutarea contractului a prevederilor referitoare la daune-interese (răspunderea contractuală) şi plasarea lor într-un subtitlu – III (art. 1363-1366) al Titlului privind răspunderea în general. Această structură completamente nouă, care desparte răspunderea contractuală de contract, este în decalaj atât cu prevederile diferitelor coduri din ţările Europei continentale, cât şi cu cele ale instrumentelor uniforme ale dreptului contractelor, cu valoare normativă – Convenţia de la Viena din 1980 asupra contractelor de vânzare internaţională de mărfuri, sau opţionale – Principiile UNIDROIT şi PDEC. În toate reglementările menţionate răspunderea contractuală este întotdeauna ataşată contractului sau, cel puţin, obligaţiilor contractuale.

b) ***Înlăturarea lacunelor din dispoziţiile iniţiale ale Codului civil.*** În proiect este consacrată expres excepţia de neexecutare: „într-un contract sinalagmatic fiecare parte poate refuza executarea obligaţiei sale atâta timp cât cealaltă nu o execută pe a sa" (art. 1157), care în Codul actual este prevăzută doar în reglementări speciale. De asemenea, proiectul prevede expres posibilitatea inserării în contract a unei clauze rezolutorii şi determină condiţiile de aplicare a acesteia: precizarea situaţiilor în care rezoluţiunea este justificată, punerea în întârziere, notificarea debitorului (art. 1159).

c) ***Corelaţia dintre diferitele sancţiuni pentru neexecutare.*** Opţiunii binare a art. 1184 actual – executarea în natură sau rezoluţiunea – art. 1158 al proiectului substituie o opţiune tripolară: partea victimă a unei neexecutări poate cere executarea obligaţiei în natură, poate provoca rezoluţiunea

contractului sau poate cere daune-interese care pot, eventual, să se alăture executării sau rezoluţiunii.

O altă trăsătură marcantă este inversarea principiului art. 1142 al Codului actual, consacrat neexecutării obligaţiei de a face sau a nu face; în proiect prioritate se dă executării în natură a acestor obligaţii faţă de daune-interese: obligaţia de a face se execută pe cât posibil în natură, în cazul imposibilităţii executării în natură, obligaţia de a face se transformă în daune-interese (art. 1154 al Proiectului).

d) ***Modalităţile şi efectele rezoluţiunii.*** În proiect se propune de a acorda creditorului, care a ales rezoluţiunea ca sancţiune pentru neexecutarea contractului, opţiunea între rezoluţiunea judiciară şi cea unilaterală. În cazul în care creditorul optează pentru ultima, aceasta va interveni după punerea în întârziere a debitorului şi scurgerea unui termen rezonabil pentru executare. În cazul carenţei debitorului, rezoluţiunea va opera printr-o notificare a creditorului în care se vor expune motivele acesteia (art. 1158 al proiectului). Debitorul are *a posteriori* posibilitatea de a ataca în judecată decizia creditorului, dovedind că neexecutarea care îi este imputată nu justifică rezoluţiunea. În acest caz, judecătorul poate, în funcţie de împrejurări, să valideze rezoluţiunea sau să ordone executarea contractului, acordând eventual un termen debitorului (art. 1158-1 alin (2) al Proiectului).

În proiect se propune de a stabili expres momentul în care rezoluţiunea unilaterală produce efecte – data recepţionării notificării (art. 1158 alin. (3) al proiectului) şi efectele rezoluţiunii – desfiinţarea contractului pentru viitor, cu excepţia contractelor cu executare instantanee, în care rezoluţiunea este retroactivă (art. 1160-1 al Proiectului).

Proiectul propus trebuie să aibă ca rezultat, în viziunea promotorilor lui, redevenirea Codului civil francez în calitate de „model exportabil" pe scară europeană şi internaţională, susceptibil să influenţeze legiuitorii străini şi, mai ales, să se încadreze în procesul de armonizare a dreptului european care a luat deja o amploare considerabilă.[34]

Note:

[1] J. Carbonier. *Droit civil***.** 4/ Les obligations. – Paris: Presse Universitaire de France, 1998, p. 284.

[2] F. Terré, P. Simler, Y. Lequette. *Droit civil. Les obligations,* 9-e edition. – Paris: Dalloz, 2005, p. 558.

[3] A. Bénabent. *Droit civil. Les obligations***.–** Paris: Montchrestien, E.J.A., 1999, p. 233.

[4] J. Ghestin, Ch Jamin, M. Billiau. *Traité de droit civil. Les effets du contrat***.** – Paris: LCDJ, p. 417 şi urm.; Ch. Larroumet. *Droit civil. Les obligations. Le contrat***.** T.III, 5 édition.– Paris: Economica, 2003, p. 621-826.

[5] A. Bénabent. *Op. cit***.,** p. 221 şi urm.

[6] Ch. Larroumet. *Op. cit***.,** p. 827-853.

[7] R. Cassin. *De l'exception tirée de l'inexécution dans les rapports synallagmatiques (exceptio non adimpleti contractus) et ses relations avec le droit de rétention, la compensation et la résolution.* Thèse. – Paris, 1914, p. 739.

[8] G. Viney. *Exécution de l'obligation, faculté de remplacement et réparation en nature en droit français.* – În: *Les sanctions de l'inexécution des obligations contractuelles***.** Etudes de droit comparé, sous la direction de M. Fontaine et G. Viney. – Bruxelles: Bruylant. Paris: LGDJ, 2001, p.172-179; A. Bénabent. *Op. cit***.**, p. 234-235.

[9] Ph. Remy. *La responsabilité contractuelle: histoire d'un faux concept //* Rev. Trim. Dr. Civ, 1997, p. 323-355.

[10] Ph. Le Toulet, L. Cadiet. *Droit de la responsabilité et du contrat***. –** Paris: Dalloz, 2002, p. 238-242.

[11] G. Viney. *Droit civil. Introduction à la responsabilité***.** 2 edition. – Paris: LGDJ, 1996, p. 423-452; Idem. *Exécution de l'obligation, faculté de ramplacement et réparation en nature en droit français***,** p. 167-203; Idem. *La responsabilité contractuelle en question?*– În: *Le contrat au debut du XXI siècle***,** études en l'honneur de J. Ghestin // LGDJ, 2001, p. 921-947.

[12] Ch. Larroumet. *Op. cit.,* 2003, p. 626-627.

[13] *Ibidem,* p. 625-626.

[14] J. Ghestin, Ch. Jamin, M. Billiau. *Op. cit***.,** p. 489-490; Ch. Larroumet. *Op. cit***.,** p. 789-801; L. Aynès, Ph. Malaurie. *Cours de droit civil. Les obligations***.** 2 edition. – Paris: Cujas, 1990, p. 397-398.

[15] Code civil. 103 edition, redigée par Wiederkehr G., Henrz X., Tisserand A., Venandet G., Jaco F. – Paris: Dalloz, 2004, p. 1022.

[16] Ch. Jamin. *Les conditions de la resolution du contrat: vers un modele unique?* **–** În: *Les sanctions de l'inexécution des obligations contractuelles.* Etudes de droit comparé, sous la direction de M. Fontaine et G. Viney.– Bruxelles, Bruylant; – Paris: LGDJ, 2001, p. 451-513.

[17] Larroumet Ch. *Op. cit.*, p. 738.

[18] R. Libacher. *Demeure et mise en demeure en droit français***. –** În: *Les sanctions de l'inexécution des obligations contractuelles. Etudes de droit comparé, sous la direction de M. Fontaine et G. Viney.* – Bruxelles: Bruylant; – Paris: LGDJ, 2001, p. 113.

[19] A. Bénabent. *Op. cit***.,** p. 261.

[20] R. Libacher. *Op. cit***.,** p. 125-130.

[21] Ch. Larroumet. *Op cit.*, p. 830.

[22] L. Aynès, Ph. Malaurie. *Op. cit***.**, p. 447.

[23] Ch. Larroumet. *Op cit.,* p. 830 şi urm.

[24] L. Aynès, Ph. Malaurie. *Op. cit.,* p. 450.

[25] S. Whittaker. *Les sanctions de l'inexécution des contrats. Droit anglais***. –** În: *Les sanctions de l'inexécution des obligations contractuelles*. Etudes de droit comparé, sous la direction de M. Fontaine et G. Viney. – Bruxelles: Bruylant; – Paris: LGDJ, 2001, p. 977-1016.

[26] Y.-M. Laithier. *Etude comparative des sanctions de l'inexécution du contrat***. –** Paris: LGDJ, 2004, p. 372.

[27] D. Tallon. *Les remèdes***. –** În: *Le contrat aujourd'hui: comparaisons franco-anglaises*, sous la direction de Tallon D. et Harris D. – Paris : LGDJ, 1987, p. 286.

[28] *Ibidem.*

[29] D. Tallon. *L'inéxecution du contrat: pour une autre présentation //* Rev. Trim. Dr. Civ, 1994, p. 223-224.

[30] P. Catala. *Présentation générale de l'avant-projet***,** http : www.mpipriv-hh.mpg.de /deutsch /main/ Pressemitteilungen/2006/ Code%20civil/Reform%20Code%20civil.pdf

[31] O. Lando. *L'avant-projet de réforme du droit des obligations et les Principes du droit européen des contrats: analyse de certaines différences //* Revue des contrats, 2006, nr. 1, p. 175.

[32] D. Mazeaud. *Observations conclusives*, p. 177-195 // Revue des contrats, 2006, nr. 1, p. 179.

[33] P. Ancel. *Quelques observations sur la structure des sections relatives à l'exécution et à l'inexécution des contrats //* Revue des contrats, 2006, nr. 1, p. 105; J. Rochfeld. *Remarques sur les propositions relatives à l'inexécution du contrat: la subjectivation du droit à l'exécution //* Revue des contrats, 2006, nr. 1, p. 113.

[34] D. Mazeaud. *Observations concs*, p. 179.